

Сергій РАТУШНИЙ

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри публічного та міжнародного права Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ЕЛЕМЕНТ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Проблема міжнародних конфліктів є центральною проблемою теорії міжнародних відносин. Їх виникнення та подальший розвиток обумовлені самою природою цих відносин як пряме чи опосередковане зіткнення інтересів двох або більше сторін (держав, груп держав, народів, політичних рухів) на основі наявних між ними протиріч об'єктивного чи суб'єктивного характеру. Незважаючи на різне походження цих протиріч і проблем, ними породжених, в цілому, конфлікт завжди набуває політичну форму, оскільки ці протиріччя усвідомлюються і вирішуються державами з притаманною їм внутрішньої, зовнішньої і військової політикою через механізм формування і здійснення цієї політики. Вивчення причин міжнародних конфліктів і способів їх врегулювання, особливо на тих стадіях, коли це ще порівняно легко здійснити і мінімізувати негативні наслідки, має не тільки теоретичне, а й величезне практичне значення.

Особливо, коли це стосується крайнього вираження міжнародного політичного конфлікту, найбільш насильницького й руйнівного – війни. Вона виникає, коли сторони конфлікту починають використовувати організовану збройну силу для досягнення своїх політичних, територіальних або інших цілей.

Війна завжди має серйозні, найчастіше небажані наслідки для розвитку міжнародної спільноти, може спричинити зміни у відносинах між державами, несе потенційну загрозу миру та міжнародній безпеці. За умови заборони застосування сили та загрози силою в сучасному міжнародному праві війна сама по собі є злочином, створює особливий формат функціонування міжнародних відносин, далекий від прийнятної сьогодні моделі правопорядку.

Війна вартує людству вкрай дорого як в матеріальному так і, особливо, в гуманітарному вимірах. Вона може призвести до значних людських жертв серед військових та цивільних осіб, гуманітарної кризи, соціально-економічних потрясінь, внутрішніх та зовнішніх переміщень населення, створює нові особливі виклики в сфері захисту прав людини.

В умовах війни як особливого періоду, залишається певний простір для застосування міжнародного гуманітарного права, яке має на меті обмеження негативного впливу війни та захисту цивільного населення, встановлює правила поведінки для сторін військових конфліктів, щодо регулювання ведення військових дій, обмеження використання певних видів зброї та інші аспекти. Але поза рамками міжнародного гуманітарного права існує ще один гуманітарний аспект міжнародного захисту прав людини в умовах збройного конфлікту. Він пов'язаний з вимушеними міжнародними міграціями, коли сотні тисяч, а той й мільйонів осіб, рятуючи себе, своїх рідних, для зменшення страждань спричинених війною, змушені залишити свої домівки, кинути майно і рухатися «світ за очі» заради непевного майбутнього. Проблеми біженців під час і після

першої та другої світової війн продемонстрували масштаби, складність та багатогранність цієї проблеми.

Отриманий в результаті досвід та адекватне реагування та подальші виклики міграційної сфери обумовили виникнення в структурі сучасного міжнародного права окремої галузі – міжнародного міграційного права. На основі нормативних та інституційних механізмів міжнародного міграційного права сьогодні формується єдина міжнародна система, з розвиненими інститутами біженців та притулку. Останнє, за своїм змістом, має подвійну природу: можливістю міжнародного притулку може скористатися як громадянин, котрий зазнає утисків від власної країни, так і держава, котра готова прихистити такого іноземця.

Найбільш упорядкованим і розвиненим кластером міжнародної міграційної системи слід вважати міграційне право Європейського Союзу, яке сформувалося на основі єдиної міграційної політики як частина процесу європейської інтеграції в контексті вільного руху осіб, в інституційних рамках європейського простору свободи, безпеки та справедливості. Проте, загалом ефективна система міграційної політики і контролю в ЄС в кінці дев'яностих минулого - на початку нульових років нашого століття зіткнулася з новими викликами, пов'язаними з мало контрольованим масовим потоком вимушених мігрантів (біженців та пошукачів притулку), включаючи проблеми безпеки, соціальної інтеграції та економічного впливу.

На початку, це було спричинене війною в колишній Югославії, а потім в 2014-2016 р.р. із збільшенням мігрантів із Сирії, Афганістану та Іраку [1], перетворилося в справжню кризу. У 2015 рік став піковою точкою збільшення потоків біженців у ЄС. Міграційна криза стала ударом по фундаментальних здобутках ЄС, передусім існуванню зони вільного пересування через дії окремих країн-членів ЄС, які почали відновлювати контроль на внутрішніх кордонах.

Вирішенню проблем міжнародного захисту (отримання притулку) за таких умов, на додаток до традиційного надання статусу біженця стало запровадження специфічного інструменту – "тимчасового захисту" в одній із країн Європейського Союзу. Не будучи по суті статусом біженця, як це передбачено Конвенції про статус біженців 1951 року з його традиційно перевантаженою процедурою надання і існуючими обмеженнями, і, не позбавляючи особу перспектив отримання його в майбутньому, тимчасовий притулок пропонує варіант швидкого та спрощеного шляху доступу до захисту в країнах ЄС. Правовою основою для цього стала Директива від 20 липня 2001 року про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та несення їх наслідків [2].

За загальним правилом тривалість тимчасового захисту в ЄС становить 1 рік, але з урахуванням всіх процедурних аспектів може бути продовжена загалом до 3х років. При цьому кожна країна-член ЄС самостійно визначає тривалість надання тимчасового захисту і визначає у внутрішньому законодавстві конкретні права особи, яка звернулась за наданням тимчасового захисту. Використання такого джерела права, як директива, в цьому випадку дозволяє максимально пом'якшити протиріччя, що виникали між Союзом та окремими державами.

Тимчасовий захист можна отримати в будь-якій безпечній, на думку особи, країні ЄС. Але це не означає, що особа отримує притулок автоматично. Ті, хто вже має статус тимчасового захисту, можуть подати заяву про надання притулку (статусу біженця) в будь-який час свого перебування. Особі, яка отримала тимчасовий захист, доступ до праці в країні перебування та інше забезпечення надається з моменту звернення. З нею зберігається можливість безперешкодно повернутися до країни громадянства.

Слід зазначити, що існуючі проблеми не можуть бути врегульованими лише на території і зусиллями Європи. Основою міграційних проблем є також політика «країн-експортерів» вимушених мігрантів. Війна в Сирії, конфлікти в інших країнах спровокували додатковий наплив біженців на європейську територію.

Початок повномасштабної російсько-української війни також мав прямий вплив на міграційну ситуацію в ЄС. Ескалація конфлікту в Україні, жертви серед цивільного населення, руйнування інфраструктури, цивільних будівель - все це змусило людей залишати свої домівки в пошуках безпеки, захисту та допомоги. Мільйони біженців з України перетнули кордон із сусідніми країнами, бо вони терміново потребують захисту та підтримки. Реакцією ЄС стало рішення Ради ЄС від 4 березня 2022 р. [3], проголосувала за поширення Директиви 2001 р. на українських громадян, які отримали можливість звертатися за міжнародним захистом в Європейському Союзі. За оцінками ООН, станом на травень 2023 року для тимчасового захисту в Європі зареєстровано 5,140,259 біженців з України. [4]. Якщо ситуація в Україні покращиться та дозволить переміщеним людям безпечно повернутися додому, то Єврокомісія може запропонувати припинити дію Директиви.

Надаючи тимчасовий захист громадянам України, Європейський Союз бере на себе відповідальність за вирішення комплексу проблем. Передусім, це стосується гуманітарної допомоги у вигляді харчування, медичного забезпечення, проживання та освіти, необхідності забезпечити їх захистом від насильства, експлуатації та торгівлі людьми. По-друге, вирішення потребує встановлення системи обов'язкового розподілу біженців між країнами ЄС на справедливих та прозорих засадах, що допоможе розподілити вагу міграційного тиску рівномірно між країнами та зменшити навантаження на ті, які отримують найбільше мігрантів. Окрім того, країни ЄС повинні шукати шляхи вирішення цих проблем через подолання внутрішніх протиріч та спільні зусилля, включаючи політику прийому та інтеграції мігрантів, зміцнення зовнішніх кордонів ЄС, дипломатичні зусилля для зупинки конфлікту та сприяння відновленню миру та стабільності в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мігранти та ЄС: криза в графіці - BBC News Україна. BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/09/150904_europe_vj_migration_crisis_it (дата звернення: 17.05.2023).
2. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such

persons and bearing the consequences thereof. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj> (дата звернення: 25.05.2023 р.)

3. Рада ЄС одноголосно запровадила тимчасовий захист для українців, які втікають від війни: PRESS RELEASE 216/22 Brussels, 4 March 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/54715/ukraine-council-unanimously-introduces-temporary-protection-for-persons-fleeing-the-war.pdf> (дата звернення: 25.05.2023 р.)

4. Ukraine refugee situation. Operation data portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 14.05.2023 р.)

Вікторія ГОЛУБЄВА

кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри публічного та міжнародного права, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ДЕЯКІ МІЖНАРОДНІ І НАЦІОНАЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ ТА ЇХ СІМЕЙ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД

Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 65/209 від 21.12.2010 р. [20] щорічно 30 серпня було визначено, як «Міжнародний день зниклих безвісти» (який іноді йменують «Міжнародний день насильницького зникнення»). Також, не можна оминати увагою, що з 2002 р. 25 травня – це «Міжнародний день зниклих безвісти дітей» з ініціативи Міжнародного центру пошуку зниклих та експлуатованих дітей та за підтримки Європейського центру зниклих і таких, що зазнали сексуального насильства, дітей, хоча виник він в США, ще у 1979 р.

Сьогодні проблема зникнення безвісти людей, як ніколи торкнулась України. Станом на початок травня 2023 р. через війну РФ в Україні [17]: - вважаються зниклими безвісти 23 760 людей; - за період повномасштабного вторгнення було заведено понад 15 тисяч справ про зникнення безвісти; - в Україні вважають зниклими безвісти і розшуковують понад 7 тисяч, з них 15% - це цивільні особи, а інші – звернення щодо військовослужбовців, 65% зниклих безвісти, згідно зі статистикою, живі й перебувають у полоні; - близько 1,5 тисячі тіл загиблих захисників вдалося повернути. За даними сайту “Діти війни” з початку російського вторгнення до 05.06.2023 р.: - надійшло 12 937 звернень про 13 187 дітей зниклих безвісти; - загалом знайдено 13 161 дітей; - вважається зниклою - 389 дитина; - а до РФ депортовано 19 505 дітей [2].

Існують міжнародні і національні нормативні й організаційно-інституційні механізми, пов'язані з інститутом зниклих безвісти, що включають: нормативно-правову базу, методи, інструменти, що мають доповнювати один одного і взаємодіяти між собою. В залежності від обставин, суб'єктного складу та ін., інститут зниклих безвісти, пов'язаний, як з національним правом (наприклад, цивільним), так і з галузями/підгалузями міжнародного права (зокрема, міжнародним гуманітарним правом (Женевські конвенції I-IV 1949 р. [11; 12; 10; 9] і Додаткові протоколи до них I [5] і II 1977 р. [6], звичаєве (звичаєві норми міжнародного гуманітарного права) [7]) і міжнародним правом прав людини (наприклад, Міжнародній конвенції про захист усіх осіб від насильницьких